

الگویی برای دسترسی عموم به فهرست پیوسته^۱ کتابخانه‌های ایران

دکتر فریده عصاره^۲

چکیده

در این مقاله سعی می‌شود ضمن معرفی فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا، ویژگی‌های غالب این فهرست‌ها در سایت‌های وب کتابخانه‌های دانشگاهی جهان شناسایی و براساس بسامد رتبه‌بندی شوند. ضمناً با استفاده از نظرات صاحب‌نظران ایرانی ویژگی‌های فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های ایران شناسایی شوند و به کمک نتایج این بخش الگویی مناسب برای فهرست پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران ارائه شود تا سازندگان آپک‌های ایران با استفاده از آن ویژگی‌ها، زمینه‌های یکدستی در ارائه اطلاعات و نیز انتقال و بازیابی اطلاعات را در این فهرست‌ها فراهم نمایند.

کلیدواژه‌ها

فهرست‌های پیوسته (آپک)، کتابخانه‌های دانشگاهی ایران، جستجو و بازیابی اطلاعات، فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایران

مقدمه

دسترسی سریع به اطلاعات دقیق هدف اصلی هر کتابخانه و مرکز اطلاعاتی است. برای رسیدن به این هدف در طول تاریخ تدابیری اندیشیده شده است که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی از آنها سود برده و مجموعه‌های خود را منظم کرده و در اختیار مراجعان قرار داده‌اند. اما امروز نکته مهم، حجم اطلاعات و افزایش تصاعدی آن است. این ویژگی اطلاعات، روش‌های سازماندهی خاص و نوینی را نیز می‌طلبد. به کار گرفتن رایانه در کتابخانه‌ها از تقریباً چهار دهه پیش برای رفع این نیاز بوده است، زیرا رایانه سرعت و دقت را بالا می‌برد.

از بیست سال پیش تحول مهم‌تری در این زمینه پیش آمده و آن پیدایش فهرست‌های پیوسته همگانی است. این فهرست‌ها، کاربران را قادر می‌سازد تا شخصاً به جستجوی همه مواد و منابع کتابخانه، شامل کتاب، مجلات، گزارش‌های دولتی و نظایر آنها از هر مکانی چه کتابخانه، دفتر کار، منزل و یا محل‌های دیگر، بپردازند و مدارک مورد نیاز خود را بازیابی نمایند و حتی از مدارک موجود به صورت تمام متن از طریق چاپگر کمی تهیه کنند.

راه‌اندازی فهرست‌های پیوسته همگانی روی وب، قابلیت‌های آنها را چندین برابر افزایش داد، به گونه‌ای که کاربران علاوه بر جستجوی فهرست کتابخانه خود به فهرست

سایر کتابخانه‌ها در شهر، استان و کشور خود و نیز کتابخانه‌های سایر کشورهای جهان دسترسی دارند. این فهرست‌ها در طول عمر کوتاه خود پیشرفت‌های شایان توجهی داشته‌اند و اکنون به راحتی از طریق وب و با زیباترین رابط‌های^۳ بین کاربر و رایانه در اختیار کاربران قرار دارند. در حال حاضر فهرست‌های پیوسته رایانه‌ای مهم‌ترین بخش هر نرم‌افزار جامع به حساب می‌آیند.

سابقه کاربرد رایانه در کتابخانه‌های ایران کمی بیش از یک دهه است. در این مدت، تعدادی از کتابخانه‌های ایران تلاش کرده‌اند تا از رایانه استفاده کنند و آشکار است که بقیه آنها نیز این تلاش را به زودی آغاز خواهند کرد. در این مدت نرم‌افزارهای جامع کتابخانه‌ای نیز تهیه و به کار گرفته شده است. در این طرح تلاش می‌شود برای یکدستی در ارائه اطلاعات فهرست‌های پیوسته و برقراری امکان تبادل اطلاعات در میان کتابخانه‌های ایران، بهترین و مناسب‌ترین نرم‌افزار جامع میان نرم‌افزارهای تهیه شده داخلی شناسایی شود و نرم‌افزار پایه محسوب گردد. سپس بخش فهرست پیوسته همگانی این نرم‌افزار بررسی و نقاط ضعف و قوت آن شناسایی می‌شود. با بررسی نمونه‌های خارجی و تأکید بر نیاز کاربران کتابخانه‌های ایرانی، راه‌حلی برای رفع این کاستی‌ها پیشنهاد خواهد شد. نقاط ضعف به همراه پیشنهاد‌های ارائه شده به دفعات به شرکت سازنده نرم‌افزار ارسال خواهند شد. شرکت، اصلاحات را روی یک نسخه نمونه انجام داده به مجری عودت خواهد داد. این فرایند تا آنجا ادامه می‌یابد که همه نقاط ضعف در فهرست‌های پیوسته نرم‌افزار منتخب رفع شود و به نرم‌افزار جامع مناسب برای کتابخانه‌های ایران بدل گردد. به این ترتیب ضمن ایجاد یکدستی در جستجو، ارائه و تبادل اطلاعات، از هدر رفتن بودجه و نیروی انسانی، با خرید نرم‌افزارهای نامناسب جلوگیری می‌شود. زمینه‌های تبادل اطلاعات هنگام برقراری شبکه رایانه‌ای بین کتابخانه‌ها نیز فراهم خواهد شد. این تحقیق سعی دارد به اهداف زیر نائل شود.

اهداف پژوهش

۱. شناسایی و معرفی بهترین و مناسب‌ترین نرم‌افزار جامع کتابخانه‌ای داخلی در میان انواع موجود؛
۲. بررسی نرم‌افزار و پی بردن به مشکلات و نارسایی‌های احتمالی آن در بخش مربوط به فهرست‌های پیوسته؛

۳. رفع مشکلات و نواقص احتمالی و روزآمد کردن آن براساس نیازهای کتابخانه‌های ایران و فناوری جدید توسط شرکت تهیه‌کننده؛

۴. معرفی ویژگی‌های لازم (الگویی) برای تهیه اپک کتابخانه‌های ایران.

پرسش‌های پژوهش

برای رسیدن به اهداف فوق در این پژوهش سعی می‌شود به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱. کدام یک از نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای داخلی موجود، بهترین و مناسب‌ترین نرم‌افزار کتابخانه‌ای برای کتابخانه‌های ایران است؟

۲. آیا این نرم‌افزار قابلیت‌های لازم را برای اینکه نرم‌افزار پایه برای فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های ایران معرفی شود، دارد؟

۳. آیا بخش فهرست‌های پیوسته همگانی نرم‌افزار جامع کتابخانه‌ای منتخب، مناسب تهیه فهرست‌های پیوسته همگانی ایران نیز هست؟ یا به تغییر، تعدیل و اصلاحاتی نیاز دارد؟

۴. در صورت نیاز به تغییر، تعدیل و اصلاح آیا شرکت تهیه‌کننده نرم‌افزار تمایل به انجام آن اصلاحات دارد؟

۵. تغییر، تعدیل و اصلاحات مورد نیاز نرم‌افزار جامع کتابخانه‌ای منتخب برای تبدیل به نرم‌افزار پایه در بخش فهرست‌های پیوسته همگانی کتابخانه‌های ایران، کدامند؟

۶. آیا فهرست‌های پیوسته موجود روی اینترنت می‌توانند در ارائه راهکارهایی برای انجام برخی تغییرات، تعدیلات و اصلاحات مورد نیاز نرم‌افزار جامع کتابخانه‌ای منتخب، فایده‌بخش باشند؟

اهمیت پژوهش

در این طرح سعی می‌شود با مقایسه همه نرم‌افزارهای جامع کتابخانه‌ای داخلی شامل پارس آذرخش، نوسا، کاوش، پویا و نظایر آنها بهترین و کامل‌ترین نرم‌افزار داخلی شناسایی شود. سپس بخش مربوط به فهرست‌های پیوسته همگانی آن نرم‌افزار بررسی و نقاط ضعف و قوت آن مشخص گردد. آنگاه ضمن تماس با سازنده آن، برای رفع نقاط ضعف نرم‌افزار زمینه‌سازی شود. همچنین سعی خواهد شد کاستی‌های موجود در این بخش از نرم‌افزار با مطالعه نمونه‌های خارجی

و با توجه به نیازهای کتابخانه‌های ایران رفع شوند و در نهایت نرم‌افزار جامع کتابخانه‌ای متناسب با شرایط کتابخانه‌های ایران به جامعه کتابداران کشور معرفی گردد تا ضمن اطمینان خاطر به کتابداران در انتخاب نرم‌افزار کتابخانه، یکدستی در فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌ها رعایت شود و زمینه تبادل اطلاعات در میان کتابخانه‌های ایران نیز مهیا گردد.

پیشینه پژوهش

از پیدایش فهرست‌های پیوسته اولیه که براساس دستور برنامه سیستم بودند تا فهرست‌های پیوسته جاری که بر روی صفحات وب طراحی شده‌اند، همواره هدف اصلی در طراحی این فهرست‌ها خدمت به کاربران کتابخانه‌ها بوده است، اما اطلاعاتی که از این فهرست‌ها جستجو می‌شود مثلاً یک رکورد از بانک اطلاعاتی فهرست کتابخانه، بیشتر در قالب مارک ذخیره می‌شوند که کمتر بر جستجوی موضوعی تکیه دارد. این امر فهرست‌های پیوسته را با مشکلات فراوانی روبرو کرده است (۵: ۳۸۷ - ۴۰۰). با پیشرفت فهرست‌های پیوسته همگانی این نقص برطرف شده است و اکنون در سایت‌های مربوط به این فهرست‌ها، جایگاه جستجوی موضوعی نیز وجود دارد.

فهرست‌های پیوسته فراوان‌ترین، دسترس‌پذیرترین و معمولاً اولین نظام‌های بازیابی خودکاری هستند که در اختیار تعداد زیادی از مردم قرار دارند. این فهرست‌ها به صورت هسته اصلی نظام‌های دسترسی همگانی درآمده‌اند که پایگاه‌های اطلاعاتی فراوانی را در اختیار دارند و سایر خدمات اطلاعاتی را نیز تهیه می‌کنند (۵: ۳۸۷ - ۴۰۰).

در مقایسه فهرست‌های پیوسته با برگه‌دان‌های سنتی که در طول عمر یک‌صدساله خود تحول چندانی نیافته‌اند، این فهرست‌ها رشد سریعی داشته‌اند و به قولی سه نسل و به قول دیگر چهار نسل را به سرعت پشت سر گذاشته‌اند. برای آگاهی بیشتر می‌توان به منبع مراجعه کرد.

پیشینه در ایران

در ایران بیشتر تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده، مقایسه نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای با همدیگر بوده است، و معمولاً پژوهشگر از میان نرم‌افزارهای جامع کتابخانه‌ای، نمونه بهتر انتخاب و معرفی کرده است. تحقیقاتی که صرفاً بر بررسی

فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های کشور تأکید داشته باشند، اندک هستند. نگارنده در سال ۱۳۸۰ در یک طرح تحقیقاتی ملی به مطالعه آپک‌های جهان روی وب پرداخت و با استفاده از روش تحلیل محتوا، ویژگی‌های غالب آپک‌های جهان را شناسایی کرد. وی همچنین با کسب نظرات صاحب‌نظران ایرانی و با توجه به ویژگی‌های فرهنگی ایران، الگویی بر فهرست پیوسته دانشگاه‌های ایران پیشنهاد نمود (۱).

کولائی‌ان به بررسی وضعیت سایت‌های کتابخانه‌های ایران در محیط وب پرداخت و دریافت که از مجموع ۴۹ سایت روی وب ۳۶ مؤسسه (۷۳ درصد) در تهران مستقر هستند، ۵۱ درصد از همه سایت‌ها دارای فهرست پیوسته، ۴۷ درصد از مؤسسات دارای کتابخانه دانشگاهی و بالاخره ۴۵ درصد از سایت‌ها، فاقد صفحه راهنمای فارسی هستند (۳: ۳۷ - ۴۴).

بحث و نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل محتوایی آپک‌های موجود روی وب نشان داد که:

رکورد مخصوص کاربر، گزینه بسیار مهمی است، که فقط در ۹ درصد از موارد (جدول ۱) مشاهده شده است. این رکورد در بردارنده فهرست کتاب‌های امانتی همراه با تاریخ تحویل و برگشت، کتاب‌های رزرو شده، کتاب‌های رزرو آماده تحویل است. به همین دلیل کاربر با چک کردن مرتب این رکورد، می‌تواند کتاب‌های رزرو شده خود را به موقع تحویل بگیرد، کتاب‌های امانتی را تحویل بدهد و یا تمدید کند، قبل از اینکه مشمول پرداخت جریمه بشود. ضمناً از این طریق بخشی از کار کتابدار که مربوط به کاربر است بر عهده خود کاربر گذاشته خواهد شد. همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود ۲ کتابخانه از ۹ کتابخانه‌ای که گزینه رکورد مخصوص کاربر داشتند کتابخانه‌های دانشگاه تهران و دانشگاه صنعتی شریف هستند. البته این گزینه در کتابخانه دانشگاه تهران هنوز فعال نشده است. رکورد مخصوص کاربر در کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف نیز وجود دارد، اما به صورت اعلام رزرو آمده است و رکورد خاصی ویژه کاربر جاسازی نشده است. به همین دلیل کاربران باید وارد بخش اعلام رزرو شوند و براساس تاریخ یا فهرست، رزروهای خود را پی‌گیری کنند.

گزینه مجلات، اعم از الکترونیکی و یا چاپی یکی دیگر از گزینه‌های مهمی است که به جز یک کتابخانه (دیتمیوس)

در همه کتابخانه‌ها وجود داشت. شاید به این دلیل که چون کتابخانه دیجیتال تأکید زیادی بر تاریخ و مسائل تاریخی دارد و این موضوعات، بیشتر در کتاب‌ها وجود دارند تا مجلات در این سایت به گزینه مجلات کمتر اهمیت داده شده است. تحویل مدرک، گزینه بسیار مهم دیگری است که فقط در ۸ کتابخانه وجود داشت. در سایت کتابخانه‌های بریتانیا، کنگره دیجیتال، برکلی، میلیوم^۴، نیوساوت ولز، مرکز اسناد و مدارک علمی ایران و دانشگاه صنعتی شریف این گزینه مهم تعبیه شده بود. اهمیت این گزینه در این است که کاربران پس از جستجو در سایت‌های مختلف و پیدا کردن اطلاعات کتابشناختی مواد و منابع مورد نیاز خود، از طریق گزینه تحویل مدرک قادر خواهند بود که به مواد بازبایی شده دست یابند. در صورت نبود این گزینه، دسترسی به مواد و منابع به صورت کامل نخواهد بود.

گزینه "رزرو توسط مدرس"، یکی از گزینه‌های بسیار مهمی است که فقط در ۵ مورد مشاهده شد. با استفاده از این گزینه مدرس، مواد و منابع مورد نیاز دانشجویان را برای این درس رزرو می‌کند تا دانشجویان بتوانند ضمن آشنایی با این مواد و شرایط امانت آنها، از آنها استفاده کنند. قابل ذکر است که این گزینه در هیچ کدام از کتابخانه‌های ایرانی مشاهده نشد.

گزینه دیگری به نام "رزرو توسط درس" وجود دارد. در این گزینه کتاب‌های رزرو شده برای هر درس مشخص می‌شوند، تا دانشجویان ضمن آشنایی با وضعیت امانت آنها، بتوانند از آن مواد و منابع استفاده کنند. این گزینه نیز در چهار کتابخانه وجود داشت و در هیچ کدام از کتابخانه‌های ایرانی مورد مطالعه مشاهده نشد.

تعیین موتور کاوش مناسب برای هر سایت یکی از معیارهای مهم ارزیابی محسوب می‌شود. از کل سایت‌های مورد مطالعه ۷ سایت موتور کاوش برای بازبایی اطلاعات خود داشتند. از نمونه‌های مورد مطالعه فارسی، سایت دانشگاه صنعتی شریف بود که موتور کاوش معتبری برای جستجوی اطلاعات داشت. گزینه اطلاعات گزینشی، گزینه مهم و مفیدی است که می‌تواند براساس نیاز مراجعان، اطلاعات مرتبط را به آنها معرفی کند. این گزینه که یکی از معیارهای ارزیابی منابع اینترنتی مهم نیز به حساب می‌آید فقط در کتابخانه میلیوم مشاهده شد.

گزینه پیوندها در همه آپک‌های مورد مطالعه کم و بیش

موجود بود. برقراری ارتباط با سایت‌های مرتبط و مورد استفاده یکی از معیارهای ارزیابی منابع اینترنتی مهم است که باید توسط تهیه‌کننده سایت‌های کتابخانه‌ها در نظر گرفته شود. گزینه‌های اخبار، و آب و هوا هم از گزینه‌های مهم برای اطلاع‌رسانی در خصوص اخبار کتابخانه‌ها و آب و هوای منطقه هستند. این دو گزینه در چهار کتابخانه وجود داشتند. از کتابخانه‌های ایرانی مورد مطالعه سه کتابخانه (دانشگاه تهران، دانشگاه صنعتی شریف و کتابخانه ملی ایران) دارای گزینه اخبار بودند و هیچ کدام از این کتابخانه‌ها گزینه آب و هوا نداشتند.

ارتباط با سایر کتابخانه‌ها، گزینه‌ای است که در چهارده مورد از هفده مورد وجود داشت (جدول ۱). وجود گزینه ارتباط با سایر کتابخانه‌ها، امکان دسترسی به مواد و منابع را گسترش می‌دهد و کاربر را در دسترسی به مواد و منابع مورد نیازش یاری می‌کند.

گزینه "تماس با کتابخانه" یکی از گزینه‌های مهم است و در معیارهای ارزیابی نیز یکی از معیارها محسوب شده است زیرا کاربر با استفاده از این گزینه می‌تواند با مقام مسئول سایت تماس بگیرد و مشکلات و مسائل خود را مطرح نماید. ۱۰ کتابخانه از کتابخانه‌های مورد مطالعه این گزینه را داشتند (جدول ۱) که دو مورد آنها مرکز اسناد و مدارک علمی ایران و دانشگاه تهران بودند.

اعلام ساعات کار کتابخانه نیز یکی از گزینه‌های مهمی است که برای کاربران اهمیت خاصی دارد. ۸ کتابخانه (جدول ۱) دارای این گزینه بودند که دو مورد آن مربوط به کتابخانه‌های دانشگاه تهران و دانشگاه صنعتی شریف بود.

۱۰ کتابخانه، گزینه پرسش و پاسخ‌های مکرر را در فهرست پیوسته خود داشتند. این گزینه اهمیت زیادی دارد زیرا بخش اعظمی از سوالات که توسط تعداد زیادی از کاربران پرسیده می‌شوند در آن آمده است و بدین وسیله هم کاربران پاسخ‌های خود را در اختیار دارند و هم کتابداران از پاسخ دادن به سوالات تکراری رهایی می‌یابند. این گزینه در شش کتابخانه موجود بود (جدول ۱) که یک مورد آن کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف است.

گزینه انتشارات فقط در سایت ۵ کتابخانه از (جدول ۱) مشاهده شد که دو مورد آن مرکز اسناد و مدارک علمی ایران و دانشگاه تهران است. این گزینه یکی از گزینه‌های خوب و مفیدی است که با روز آمدن مرتب می‌تواند اهمیت ویژه‌ای

داشته باشد. گزینه "کمک پیوسته" گزینه مهم و با اهمیتی است که فقط در دو مورد از موارد مطالعه (کتابخانه‌های دیجیتال و تورنتو) مشاهده نشده است. جا دارد که فهرست‌های پیوسته، این گزینه را برای هدایت و راهنمایی کاربران خود برقرار نمایند.

"خدمات برای پژوهشگران" فقط در دو مورد از فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های مورد مطالعه وجود داشت (کتابخانه کنگره آمریکا و کتابخانه دانشگاه تورنتو). وجود چنین گزینه‌ای می‌تواند بسیار مهم باشد و پژوهشگران بتوانند بدون اتلاف وقت و مستقیماً به مواد و منابع مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند.

بررسی فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های جهان نشان داد که برخی ویژگی‌ها نظیر مجراهای بازیابی اطلاعات از طریق نویسنده، عنوان، نویسنده/عنوان و موضوع، در اغلب آنها مشترک است. به عبارت دیگر همه کتابخانه‌های مورد مطالعه دارای این ویژگی‌ها بوده‌اند، با این تفاوت که در برخی جستجو از طریق جستجوی ساده صورت می‌پذیرد و برخی فهرست‌های پیوسته امکان جستجوی ساده و پیشرفته با استفاده از عملگرهای بولی را دارند. بدیهی است که امکان جستجوی پیشرفته در سایت کتابخانه‌ها باعث می‌شود که نتایج بازیابی اطلاعات دقیق‌تر باشد و کاربران به مواد و منبع مرتبط با نیاز خود سریع‌تر دسترسی پیدا کنند.

آخرین گزینه در این مطالعه، گزینه "بازگشت به شروع" است. این گزینه نیز بسیار مهم است و به کاربران این امکان را می‌دهد تا در هر سطحی از جستجو که قرار دارند با انتخاب آن به صفحه اصلی برگردند. ایجاد این گزینه تقریباً برای همه فهرست‌های پیوسته لازم و ضروری است.

برای جمع‌بندی نتایج مطالعه و بررسی فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های جهان، اطلاعات به دست آمده را که مربوط به ویژگی‌های این فهرست‌هاست در جدول ۱ به نمایش می‌گذاریم. جدول ۱ دربردارنده نام فهرست کتابخانه‌های مورد مطالعه در تحقیق است. ستون‌های این جدول شامل ویژگی‌های آپک‌هاست و ردیف‌های جدول که با حروف Y و n مشخص شده‌اند، نشان‌دهنده وجود و یا نبود آن ویژگی در فهرست کتابخانه مورد بررسی است. بدیهی است که فهرست‌های کتابخانه‌هایی که دارای هر کدام از ویژگی‌ها بوده‌اند با علامت Y و آنهایی که فاقد آن ویژگی بوده‌اند با علامت n مشخص شده‌اند.

فهرست کتابخانه تایلند به زبان تایلندی بود، و فقط در گوشه سمت چپ آن سه گزینه انگلیسی وجود داشت. اما با انتخاب آنها، هیچ‌گونه ارتباطی برقرار نشد و امکان مطالعه آنها وجود نداشت (۱: ۹۶).

پیشنهادها

بررسی فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های جهان نشان داد که بعضی از کتابخانه‌ها نرم‌افزار ویژه‌ای برای کتابخانه خود تهیه کرده‌اند و آن را سازگار با اهداف کتابخانه خود طراحی نموده‌اند مثل کتابخانه کنگره آمریکا. برخی کتابخانه‌ها از نرم‌افزارهای آماده استفاده می‌کنند.

در میان همه سازندگان نرم‌افزارهای فهرست‌های پیوسته، شرکت **Inovative Interface Inc.** با علامت اختصاری **INNOPAC** نرم‌افزار بسیار کامل و جامعی تدارک دیده است، که کتابخانه‌هایی مانند هیلین^۵، سیدنی^۶، ... از آن استفاده نموده‌اند. این نرم‌افزار قابلیت‌های زیادی دارد و در سرعت پائین اینترنت نیز به خوبی ارتباط برقرار می‌کند و پاسخگوست. جا دارد که سازندگان نرم‌افزارهای داخلی، نرم‌افزار **INNOPAC** را مطالعه کنند و براساس استانداردهای به کار رفته در آن، نرم‌افزارهای خود را طراحی و تهیه نمایند.

با وجود اینکه ۵ سال از زمان پیشنهاد «طرحی برای دسترسی عمومی به فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایران» می‌گذرد، به‌تازگی برخی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای روی وب رفته‌اند و با مشکلات عدیده‌ای روبرو شده‌اند. نرم‌افزاری که نرم‌افزار پایه این طرح انتخاب شده است، اخیراً ویرایش اول آن روی وب به صورت آزمایشی تهیه شده است و خود با مشکلاتی روبروست. به همین دلیل در این طرح تصمیم گرفته شد:

۱. ویژگی‌های خاص فهرست پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در اینجا پیشنهاد شوند تا سازندگان نرم‌افزارهای جامع کتابخانه‌ای داخلی پس از راه‌اندازی و تکمیل نسخه ویندوزی نرم‌افزار خود، برای توسعه آن، این پیشنهادها را روی نرم‌افزارهای خود پیاده کنند.

۲. در مرحله دوم این طرح، فرم پژوهشی تهیه شود تا نرم‌افزارهای فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران براساس پیشنهادها ارائه شده، تهیه و تحویل شود تا بدین وسیله بتوان فهرست پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران را به نحوی شایسته روی وب برد و در اختیار کاربران در

سطح جهان قرار داد.

مدارک علمی ایران دارای این گزینه است.

۵. موتور کاوش خاص جستجو در فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایران نیز معرفی شود، تا جستجوی اطلاعات و برقراری پیوندها به راحتی انجام شود.

۶. "اشاعه اطلاعات گزینشی" گزینه بسیار مهمی برای پژوهشگران است و توصیه می‌شود که این گزینه در فهرست پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران ایجاد شود تا پژوهشگران بتوانند با تعیین موضوع یا موضوعات تخصصی خود از مواد و منابع جدید کتابخانه مطلع شوند. این گزینه را می‌توان در فهرست پیوسته کتابخانه برکلی ملاحظه کرد. از چهار کتابخانه ایرانی مورد بررسی، سه کتابخانه فاقد این گزینه بودند (مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران دارای این گزینه بود).

۷. ایجاد گزینه پاسخ و سؤالات تکراری در فهرست پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران نیز توصیه می‌شود، تا هم کاربران به راحتی پاسخ سؤالات خود را بگیرند و هم کتابداران از پاسخ دادن سؤالات تکراری در امان باشند.

۸. ایجاد دو گزینه "تماس با کتابخانه" و "ساعات کار کتابخانه" که گزینه‌های مفیدی هستند و تهیه آنها نیز بسیار آسان است توصیه می‌شوند تا کتابداران همواره از کاربران بازخورد بگیرند و کاربران نیز از ساعات کار کتابخانه مطلع باشند.

۹. گزینه مواد و منابع و مجلات الکترونیکی نیز توصیه می‌شود، خوشبختانه سه کتابخانه از چهار فهرست پیوسته ایران دارای این گزینه بوده‌اند. قابل ذکر است که کتابخانه‌ها باید توجه کنند که مواد و منابع معتبر موجود روی وب را گزینش کنند و پیوند دهند، زیرا وب سرشار از مواد و منابع نامعتبر است.

۱۰. فهرست کتاب‌های جدید و انتشارات دانشگاه نیز برای کتابخانه‌های ایران توصیه می‌شود که هر دو مورد در فهرست پیوسته دو کتابخانه مورد مطالعه وجود داشتند (کتابخانه دانشگاه صنعتی شریف و مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران).

ایجاد گزینه "اخبار" نیز توصیه می‌شود و سه فهرست از چهار فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایران دارای این گزینه بوده‌اند.

۱۱. گزینه برگشت به شروع و یا صفحه اصلی، گزینه بسیار مهمی است که در اینجا توصیه می‌شود و از چهار فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایرانی فقط یک مورد این گزینه را داشته

پیشنهاد می‌شود:

۱. "رکورد مخصوص کاربر" برای فهرست پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی ایران تهیه شود. از چهار مورد کتابخانه ایرانی مورد بررسی فقط دو کتابخانه (دانشگاه‌های تهران و صنعتی شریف) دارای این گزینه بودند. این گزینه در فهرست پیوسته دانشگاه تهران موجود بود اما فعال نبود. در فهرست پیوسته دانشگاه صنعتی شریف نیز فقط به صورت اعلام رزرو وجود داشت. یعنی کاربر می‌توانست از طریق آن فقط مدرک رزرو شده خود را چک نماید، تا چنانچه آماده است آن را تحویل بگیرد. در حالی که با استفاده از این گزینه باید رکوردهای مختص کاربر تهیه شود تا وی از طریق نام کاربر و واژه عبور^۷ خود بتواند وارد آن صفحه خاص بشود و فهرست کتاب‌های امانتی خود را با تاریخ دریافت و برگشت، رزروهای آماده تحویل، مبلغ جریمه‌ای که به او تعلق گرفته است و نظایر آنها را بررسی نماید. نمونه این رکورد را می‌توان در فهرست‌های پیوسته دانشگاه‌های کیل^۸، لیدز^۹، هلین و نظایر آنها ملاحظه نمود.

۲. گزینه "رزرو توسط مدرس" نیز ضروری است که در فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی تهیه شود تا استادان و مدرّسان بتوانند فهرست مواد و منابع مورد نیاز برای هر درس را اعلام نمایند، و متن کامل مدارکی را که به صورت پیوسته خطی^{۱۰} موجودند، نیز از طریق فرامتن در اختیار دانشجویان قرار گیرد. ضمناً کتابخانه می‌تواند مواد و منابع درسی رزرو شده را که تعداد آنها محدود است به طریق عادلانه میان دانشجویان به گردش درآورد. این گزینه در هیچ کدام از چهار کتابخانه ایرانی مورد مطالعه وجود نداشت.

۳. تهیه گزینه "رزرو برای درس" نیز توصیه می‌شود، تا از این طریق مدارک مورد نیاز هر یک از دروس رزرو شوند، و براساس تصمیم کتابخانه، گردش مواد میان دانشجویان عادلانه صورت پذیرد. این گزینه نیز در هیچ یک از فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های ایرانی موجود نبود.

۴. توصیه می‌شود گزینه "تحویل مدرک" نیز در فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایران ایجاد شوند تا کاربران بتوانند موادی را که از سایر کتابخانه‌ها بازیابی کرده‌اند، از طریق کتابخانه خود تقاضا کنند و به آنها دسترسی یابند. از چهار فهرست پیوسته کتابخانه‌های ایرانی فقط مرکز اطلاعات و

۳. کولائیان، فرزین. «بررسی وضعیت سایت های کتابخانه های ایرانی در محیط وب». اطلاع رسانی، دوره هفدهم، ۳ و ۴ (۱۳۸۱): ۳۷-۴۴.

4. Babu, B.R; Brien A. "Web Opac Interfaces: an overview". *The Electronic Library*, Vol.18, No.5 (2000): 316-330.

5. Borgman, C.L. "Why are Online Catalogs hard to use? lessons learned from International retrieval studies". *Journal of the American Society for Information Science*, No. 37 (1986): 387-400.

6. Peng, ... [etal]. "Heuristic-based user interface evaluation at Nanyang Technological University in Singapore". *Program: Electronic Library and Information Systems*, Vol. 38, No. 1 (2004): 42-59.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۴/۹

است.

۱۲. در پایان پیشنهاد می شود، گزینه ای مختص آموزش استفاده از کتابخانه و ایجاد مهارت های لازم در استفاده از اینترنت و کارگاه های آموزشی در فهرست پیوسته کتابخانه های دانشگاهی ایرانی ایجاد شود تا کاربران با روش استفاده از کتابخانه آشنا شوند.

منابع

۱. عصاره، فریده «طرحی برای دسترسی عموم به فهرست پیوسته همگانی کتابخانه های دانشگاهی ایران». اهواز: شورای پژوهش های علمی کشور (کمیسیون اطلاع رسانی)، ۱۳۸۰. [طرح تحقیقاتی].

۲. عصاره، فریده؛ فرزین، فرزانه. «مشکلات و مسائل فهرست های پیوسته رایانه ای هنگام توسعه و پیاده سازی: حاصل تجربیات چند کشور و یک نمونه از ایران»، در سمینار فهرست های رایانه ای: کاربرد و توسعه: کاربرد و توسعه (۲۷ و ۲۸ آبان ماه ۱۳۷۸)، مجموعه مقالات و سخنرانی های ارائه شده. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، مرکز اطلاع رسانی و خدمات علمی وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۷۸.